

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRAT UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Sayı: 28/1 (Haziran / June 2023), 35-54

Din Nasîhattir Hadisinin Çok Boyutlu Gerçekliği The Multidimensional Reality of the Hadith "Religion is Advice"

Nizamettin ÇELİK

Dr. Öğretim Üyesi, Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'ân-ı Kerim Okuma ve
Kırâat İlmi

Asst. Prof. Dr., Fırat University, Faculty of Theology, Department of Quran Reading
and Recitation Science, Elazığ/Türkiye

nizamettin.celik@firat.edu.tr **ORCID:** 0000-0003-3804-2604

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 20 Ocak/January 2023 Kabul Tarihi / Date Accepted: 07 Haziran/June 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran/June 2023 Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Atf / Cite as

Çelik, Nizamettin. "Din Nasîhattir Hadisinin Çok Boyutlu Gerçekliği". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/1
(Haziran 2023), 35-54.

DOI: 10.58568/firatilahiyat.1239706

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iTenticate. No
plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada
belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and
writing this study and that all the sources used have been properly cited (Nizamettin Çelik).

Yayıncı / Published by

Fırat Üniversitesi/ Fırat University

Lisans Bilgisi / License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

The Multidimensional Reality of the Hadith "Religion is Advice"

Abstract: In this study, the multidimensional semantic reality of the hadith "Religion is advice." which is thought to identify religion with advice, is examined. In this respect, along with this hadith, we sought to reveal the meaning dimensions of the judgement on religious advice by considering the other hadiths in which the concept of advice appears. In the study, we examined what religion being advice would mean for Allah, the Book, the Prophet, rulers and all Muslims. It is seen that the expression 'advice' contained in this hadith includes many dimensions of meaning such as sincerity, truth, adherence to the rules, and the lack of deception and betrayal. The field of existence of religion is based on the principle of adherence to the laws and the rule of the law. The emphasis on legal order in Islam started with Hz. Adam. The first suhûf, the first written legal documents, started with the first prophet. The emphasis on 'religion is advice' is clear proof that the rules and principles of Islam are binding for everyone and that no one is given a privilege in this regard. In this respect, legal laws that will not turn into privileges in the hands of the strong are needed. This requires the law to be binding and valid for everyone. The hadith in question emphasizes this fact. Religion has laws. Almighty Allah and Hz. The prophet also adhered to them. On the other hand, the hadith 'Religion is advice' reveals the existence of a communication network between the basic elements of religion. It is seen that the commentators prioritized the meanings of admonition and sincerity when interpreting this hadith. Since Hattâbî, the evaluations of the commentators about this hadith have always been on the same level. However, from the point of view of the integrity of the hadiths, it is understood that there is a dimension of meaning that exceeds these two important meanings. Ahmet Önkâl and Mehmet Görmez previously evaluated this hadith. Ahmet Önkâl, in his book *The Messenger of Allah's Invitation Method to Islam* and Mehmet Görmez in the article titled 'A Definition of Religion of the Prophet included in the Journal of Religious (Diyanet) Science' made evaluations about the hadith by stating that the concept of 'advice' does not only mean 'advising', but that the main meaning expressed is 'sincerity'. When Hz. Prophet said, 'Religion is advice' the fact that the Companions asked the question of '*limen*' gives the impression that they understood this expression narrowly. In other words, while the Companions were referring to a certain group by asking questions about "*men*" as used for intelligent beings, it is understood that Hz. Prophet responded from a wider angle, from the owner of the religion to his followers and the written text by saying, 'Advice is to Allah, the Book, His Messenger, rulers and all Muslims.' In the study, after the nahvî, lugavî analysis and narration kirith of the concept of advice are made, the interpretations of the hadiths will be examined. Finally, in the context of the hadith 'Religion is advice' and what it brings to mind, we tried to present data on its multidimensional reality of meaning. As a result, it seems more appropriate to say that this hadith emphasizes legal duties and responsibilities, rather than individual duties and responsibilities, and calls to adhere to the laws of religion. Almighty Allah and the Prophet were bound by these laws. Almighty Allah remained faithful to the laws preached; the punishments and rewards promised. The Prophet himself complied with the rules of Islam before anyone else and was the first to implement it. In this respect, the universal rule of Islam "Religion is advice" is a clear proof that no privilege is given to anyone. It is understood from this hadith that the rules of religion bind everyone and give assurance. A doctrine the rules which everyone adheres to can offer reassuring opportunities for life.

Keywords: Hadith, Religion, Advice, Religious Norms, Order.

Din Nasîhattir Hadisinin Çok Boyutlu Gerçekliği

Öz: Çalışmada dini nasîhatle özleştiren "Din nasîhattir..." hadisinin çok boyutlu anlam gerçekliği incelenmektedir. Bu itibarla bu hadisle beraber nasîhat kavramının geçtiği diğer hadisleri de ele alarak "Din nasîhattir." yargısının anlam boyutunu ortaya koymaya çalışacağız. Çalışmada dinin; Allah, kitap, Peygamber, yöneticiler ve tüm Müslümanlar için nasıl bir nasîhat olduğu hususunu

inceleyeceğiz. Bu hadisin içinde barındırdığı “nasihat” ifadesinin irşâd, samimiyet, doğruluk, adâleti tesis, zulm etmeme, kurallara bağlılık, aldatma ve ihanetin olmaması, maslahatı gözetme gibi birçok anlamı içerdiği görülmektedir. Nasihat kavramının nahvî ve lugavî tahlili yapıp konuyla ilgili rivâyetler verildikten sonra şârihlerin hadisle ilgili yorumları incelenecektir. Son olarak “Din nasihattir.” hadisi ve düşündürdükleri bağlamında onun çok boyutlu anlam gerçekliği üzerinden veriler sunmaya çalışılacaktır. Dinin varlık sahası, yasalara bağlılık ve hukukun üstünlüğü ilkesi üzerine kurulmuştur. İslam’da hukukî düzen vurgusu Hz. Âdem’le başlamıştır. İlk suhuf, ilk yazılı hukukî belgeler, ilk peygamberle başlamıştır. “Din nasihattir.” vurgusu, İslam’ın kural ve ilkelerinin herkes için bağlayıcı olduğu ve bu konuda hiç kimseye bir imtiyaz tanınmadığının açık kanıtıdır. Bu itibarla güçlünün elinde imtiyaza dönüşmeyecek hukukî yasalara ihtiyaç vardır. Bu da hukukun herkes için bağlayıcı ve geçerli olmasını gerektirmektedir. Söz konusu olan hadis bu gerçeği vurgulamaktadır. Dinin yasaları vardır. Bunlara Yüce Allah da Hz. Peygamber de bağlı kalmıştır. Diğer taraftan “Din nasihattir.” hadisi, değerler manzumesi etrafında dinin temel unsurları arasında karşılıklı güçlü bir ilişki ağının varlığını ortaya koymaktadır. Zira sahabîlerin “Nasihat kimin içindir” sorusuna verilen kapsayıcı cevap, bu güçlü ilişki ağının varlığını desteklemektedir. Ancak Hattâbî’den bu yana şârihlerin bu hadisle ilgili değerlendirmeleri, hep aynı düzlemde olmuştur. O da Allah’a, kitaba, Peygamber’e yöneticilere ve Müslümanlara karşı tek yönlü ferdî görevlerin sıralanmış olmasıdır. Şârihler, Allah’a ve Peygamber’e nasihatın olmayacağı ön kabulünden hadise yaklaştıklarından hadisin içinde sıralanan her bir unsur için tek yönlü ferdî görevler sıralamışlardır. Bu itibarla Allah, kitabı, Resûlü, yöneticiler ve tüm mü’minler için nasihat sıralamasıyla ilgili bilgiler, hemen hemen aynen tekrarlanmıştır. Ancak hadislerin bütünlüğü açısından bakıldığında bu ferdî görevleri de aşan kapsayıcı bir boyutunun da olduğu anlaşılmaktadır. “Din nasihattir.” hadisinin kapsam olarak samimiyeti barındırmakla beraber herkesi dinin değerler manzumesinde birleştirmeyi hedefleyen bir tarzda geldiği görülmektedir. Hz. Peygamber’in kelâmının söyleniş tarzına baktığımızda sahabîlere belli bir kavramı kavratmaktan ziyade onları dinin değerler manzumesi etrafında birleştirme gibi kapsamlı bir bakış açısı sağladığı ve nasihat mefhumuna geniş bir çerçeve çizdiği anlaşılmaktadır. Öte yandan yöneticilerle ilgili “nasihat” kavramının geçtiği başka rivâyetlerde ilgili hadisi şerh eden şârihler, devlet başkanının nasihat ilkesine uyması kriterini, adaleti icra etme, zulm etmeme gibi yönetim ilkeleri bağlamında açıklayarak farklı bir yaklaşım sergilemişlerdir. Bu hadisle ilgili daha önce Ahmet Önkal ve Mehmet Görmez değerlendirmelerde bulunmuştur. Ahmet Önkal, *Resûlullah’ın İslâma Davet Metodu* adlı kitabında; Mehmet Görmez de *Diyanet İlimi Dergisi*’nde yer alan “Hz. Peygamber’in Bir Din Tanımı” adlı makalesinde “nasihat” kavramının sadece “öğüt vermek” anlamına gelmediği, asıl ifade ettiği anlamın “samimiyet” olduğunu dile getirerek hadisle ilgili değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Hz. Peygamber’in “Din nasihattir.” buyurduğunda sahabîlerin *‘limen’* sorusunu sormaları bu ifadeyi dar bir manada anlamış oldukları izlenimini vermektedir. Başka bir ifadeyle sahabîler, akıllı varlıklar için kullanılan *‘men’* ile soru sorarak belli bir zümreyi kastederken Hz. Peygamber “Nasihat Allah’a, kitabına, Peygamber’ine, yöneticilere ve tüm Müslümanlardır.” diyerek dinin sahibinden yazılı metnine ve müntesiplerine varıncaya kadar daha geniş açıdan cevap vermiştir. Zira hadiste Yüce Allah, vahyin muhatabı Hz. Peygamber, yazılı metin, yöneticiler ve kolektif akıl diye ifade edebileceğimiz Müslüman toplumu şeklinde dinin tüm değerleri nasihat ortak mefhumunda birleşmişlerdir. Söz konusu hadisin dinin değerler manzumesi etrafında ilkeli bir toplum oluşturmanın kurallarını belirlediğini ve toplumsal düzeni tesis etmede dinin tüm unsurlarının sorumluluk almalarını ifade ettiğini göstermektedir. Bu yönüyle İslam’ın “Din nasihattir” külli kaidesi, hiç kimseye bir imtiyaz tanınmadığının açık kanıtıdır. Herkesin kurallara bağlı olduğu bir doktrin, yaşama dair güven verici imkânlar sunabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Din, Nasihat, Dini Normlar, Düzen.

Giriş

Hız. Peygamber (s.a.s.) bir gün “Din nasîhattir.” dedi: (Nasîhat) “Kimin için?” diye sorduk. O da. “(Nasîhat) Allah’a, kitabına, Resûlüne, Müslümanların yöneticilerine ve bütün Müslümanlardır.”¹ buyurdu. Bu hadis, Hz. Peygamber’in “Cevâmiu’l-kelim” sözlerindedir ve İslam’ın medârı olan bir hadistir.² Bu hadis, nasîhatin, dinin temel ilkesi olduğunu göstermektedir. Din tamamıyla nasîhatle ifadesini bulmaktadır. “Din nasîhattir” hadisi, dinin temel ilkelerinden sayılmakta ve dinin temel unsurları olan Yüce Allah’ı, kitabı, Peygamberi, yöneticileri ve Müslüman toplumunu nasîhat ortak mefhumu etrafında birleştirmektedir. Öyle ki Allah, vaz ettiği dinin yasalarına bağlı kalmış, Peygamber ilahi vahye sadık kalmış, Kur’an da doğruyu ve yanlışını ayırt etmedeki kılavuzluğuyla insanların hidayetine sebep olmuştur. Ayrıca “Din nasîhattir.” hadisi, Müslüman yöneticilerin ve toplumun dinin yasalarına bağlı olmaları gerektiğini göstermektedir. Bu hadis, dinin bir düzeni olduğunu, bu dinin kurucusundan müntesiplerine kadar herkesin bu ilke ve kurallara bağlı kalması gerektiğini telkin etmektedir. Zira nasîhat, toplumu istikamet caddesine (doğruya) ulaştırma ve toplumda fesadı önleme kararlılığıdır.³

Bu çalışmada çok geniş bir anlam boyutu olan “nasîhat” kavramının içinde yer aldığı “Din nasîhattir” hadisinde kastedilen manalara bir kapı aralanmaktadır. Nasîhat mefhumu, zamanla anlam daralmasına uğramış, bir kısım anlamlarını yitirerek vaaz irşat manası ön plana çıkmıştır. Bu itibarla bu çalışmada “Din Nasîhattir.” hadisini yeniden farklı bir perspektiften ele alma zorunluluğu oluşmuştur. Söz konusu hadisle ilgili şârihlerin değerlendirmeleri, Hattâbî’den bu yana genelde aynı yaklaşım tarzında olmuştur. Bu da kişinin, Yüce Allah’a, kitaba, Peygamber’e, yöneticilere ve Müslümanlara karşı ferdî görevleridir. Daha sonraları nasîhat kavramı, birçok anlamını zamanla yitirerek vaaz ve öğüt olarak özel anlama geçmiştir. Son bilimsel çalışmalarda bu kavramın karşılığının “Samimiyet” olması gerektiği hususunda veriler sunulmuştur. Çalışmanın amacı bir yönden nasîhat kavramının geniş anlamını; diğer yönden dinin değerler manzumesi arasında karşılıklı bir ilişki ağının varlığını ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışma, tamamıyla önceki çalışmalardan farklı bir perspektifte ele alınmıştır. Çalışmada nasîhat kavramının nahvî-lügavî tahlili yaparak şârihlerin açıklamalarına yer verilmiştir. Son olarak “Din Nasîhattir.” hadisi ve düşündükleri bağlamında yeni veriler sunulmuştur. Bu itibarla çok boyutlu bir anlam gerçekliği olan bu hadisi, tek anlam boyutuna (vaaz, öğüt) indirgemek anlamında bir daralmaya sebebiyet verebilir. Zira Arap kelâmında nasîhat kelimesinin çok boyutlu anlam gerçekliğini ifade eden başka müfred bir kelime yoktur.⁴

Şârihlerin açıklamalarına geçmeden önce nasîhat kavramının nahvî-lügavî tahlilini yapmamız ve kapsamını ele almamız, konumuzun anlaşılması açısından önemi haizdir.

1.Hadisın Nahvî ve Lügavî Tahlili

“Din nasîhattir.”⁵ hadisinde geçen الدين kelimesi mübteda النصيحة ise haberdir. الله ve ondan sonra gelen atıflar, mukadder bir mübtedanın mahallen merfû’ haberdir. Mübteda ise النصيحة takdirinde mahzuftur. O halde قال filinden sonra gelen “li’llâhi”, car-mecrur olarak mahallen merfu’ haberdir. Cümle şöyle oluşmaktadır:

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’l-müsnedü’s-şâhih*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nasrî’n-Nâsir (Beyrut: Dâru Tevkî’n-Necat, 1422/2000), “İmân”, 42; Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi’u’l-şâhih*, thk. Muhammed Fuat Abdulkakî (Beyrut: Dâru’l-Kütubi’l-İlmiyye, 1991), “İmân”, 56.

² Ebû Zekeriyâ Yahya Nevevî, *el-Minhâc fi şerhi şâhihi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabî, 1930), 2/37; Ahmet b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-bârî bi-şerhi Şâhihi’l-Buhârî*, thk. Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife 1379/1959), 1/138.

³ Ali b. Muhammed eş-Şerîf Cürcânî, *et-Ta’rifât* (Beyrut: Dâru’n-Nefâis, 2007), 332.

⁴ Ebû Süleymân Ahmet b. Muhammed el-Hattâbî, *A’lâmü’l-hadîs fi şerhi Şâhihi’l-Buhârî*, thk. Muhammed b. Sa’d b. Abdurrahmân (Mekke: Camiatü Ümmü’l-Kurâ, 1988), 1/190; İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, 5/63.

⁵ Buhârî, “İmân”, 42; Müslim, “İmân”, 56.

”النصيحة لمن قال: النصيحة لله ولكتابه ولرسوله ولأئمة المسلمين وعامتهم“

Nasihat “Kime veya kimin içindir.” sorusuna, Hz. Peygamber (s.a.s), “Nasihat, Allah, kitabı, Peygamberi, yöneticiler ve tüm Müslümanlaradır.”⁶ buyurmuştur.

“Nasihat” kavramı, hem ism-i fail hem de ism-i meful anlamına gelebilecek “feilâtun” kalıbındandır.⁷ Bu da dinin temel unsurları arasında çift yönlü bir ilişkinin varlığını destekler mahiyettedir. Ayrıca “limen” sorusundaki *lam*, hem *ta’lil*, *ta’diye* hem de *istihkak*, *ihtisâs* anlamlarını içermektedir.⁸ Dolayısıyla “Nasihat kimin içindir/kimdir?” sorusuyla nahvî açıdan çift yönlü bir ilişki ağının uygunluğu ortaya çıkmaktadır. Hz. Peygamber “Din nasihattir.” buyurduğunda sahabîlerin “limen” sorusunu sormaları bu ifadeleri dar manada anlamış oldukları izlenimini vermektedir. Bu durum “Müflîs kimdir?” sorusuna karşılık sahabîlerin cevabı farklı iken Hz. Peygamber’in “müflîs” kavramını farklı bir anlam gerçekliğiyle açıklamasına benzemektedir.⁹ Nitekim Hz. Peygamber’in (s.a.s.) kimi zaman “nasihat” ve “müflîs” kavramlarında olduğu gibi herkesin doğal olarak farklı anlayabileceği hususlarda zihinlerde oluşan dar anlam boyutunu değiştirmek için “Uslubu’l-hakîm”¹⁰ yöntemiyle onların dikkatlerini çekerek beklemedikleri bir anlam ve kapsamda kimi kavramları açıkladığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle sahabîler, akıllı varlıklar için kullanılan ‘men’ ile soru sorarak belli bir zümreyi kastederken Hz. Peygamber, dinin sahibinden müntesiplerine ve yazılı metne kadar daha geniş açıdan cevap vermiştir. Zira “Din nasihattir.” hadisinde vahyin sahibi, vahyin muhatabı Hz. Peygamber, yazılı metin, yöneticiler ve kolektif akıl diye ifade edebileceğimiz Müslüman toplumu şeklinde dinin tüm değerlerinin sıralandığı görülmektedir.

“Din Nasihattir.” kavramıyla onun din işlerinde temel dayanak olduğu ve dinin onunla süreklilik sağlayacağı anlaşılmaktadır.¹¹ Zira nasihat, ihanet ve tuzak kurmaktan tamamen arınma “النصيحة” anlamına gelmektedir.¹² “نصح الشيء” denildiğinde “kusursuz, katışıksız oldu” anlamına gelir. “النصح” ihanet ve hilenin zıttıdır.¹³ “أَنْصَحْتُ فَلَانًا” “falan kişiden nasihat dinledim.” ifadesi “أَعْتَشَشْتُهُ” onun tarafından ihanete uğradım ifadesinin zıt anlamıdır.¹⁴ “نَصَحْتُهُ” kelimesi “صَدَّقْتُهُ” anlamında “Ona karşı doğru oldum, dürüst davrandım, güvenilir ve samimi oldum.” şeklinde bir anlam barındırmaktadır. “en-Nasîha”, nasihat edilen kişi hakkında (*mensûn leh*) için her çeşit iyiliği irade etme anlamına gelmektedir.¹⁵ “رجلٌ ناصحٌ الجيب” dendiğinde emin, güvenilir, hiçbir hile ve aldatmanın olmadığı pak ve arı kalpli anlamına gelir.¹⁶ “نَصَحَ الْغَيْثُ الْبِلَادَ” denildiğinde ülkenin bitki örtüsünde hiçbir boşluk ve yarığın olmadığı anlamındadır.

Aynı şekilde “التوبة النصوح” nasûh tövbe “وهي الصادقة” doğru/güven veren tövbe anlamına gelmektedir. Kelime sıfat olunca tövbe etikten sonra içinden o günaha asla dönmemeye azmetme

⁶ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm el-Mübârekfûrî, *Tuḥfetu’l-aḥvezi şerḥu Câmi’i’t-Tirmizî* (Dimeşk: Dâru’l-Fikr, ts.), 6/52.

⁷ Mecdüddin İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fi garîbi’l-eser*, thk. Tahir Ahmed ez-Zâvî, Mahmut Muhammed et-Tanâcî (Beyrut: Dâru İhya-i Tûrasi’l-Arabî, ts.), 1/369; 3/225.

⁸ Çalışmada “lam” harfinin *ta’lil* ve *istihkak* anlamları dikkate alınmıştır. Yapılan araştırmada sadece Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin “lam” harfine *ihtisâs* ve *istihkak* anlamlarını verdiği anlaşılmıştır.

⁹ Müslim “Birr”, 59; Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *Sünen*, thk. Halit Abdulğani Mahfûz (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2011), “Sıfatü’l-Kiyâme”, 2.

¹⁰ Bk. Cürcânî, *et-Ta’rifât*, 81.

¹¹ Hüseyin b. Mes’ûd Begavî, *Şerhu’s-sünne*, thk. Şuayb el-Arnautî (Beyrut: Mektebetü’l-İslâmî, 1983), 13/64.

¹² Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî, *Hâşiyetü’s-Sindî ‘alâ Şaḥîhi’l-Buhârî* (Kahire: Dâru’l-Fikr, ts.), 1/13.

¹³ İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, 3/369.

¹⁴ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd. (Kahire: Dâru’l-Me’ârif, ts.) “abd”, 6/4438.

¹⁵ İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, 5/63; İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, “abd”, 6/4438.

¹⁶ İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, “abd”, 6/4438. “رجل ناصح الجيب : نقي الصدر ناصح القلب لا غش فيه.”

anlamını taşımaktadır. فحول vezni ise müzekker-müennes için ortak kullanılan mübalağa sığasında gelen bir kelimedir.¹⁷ Katâde b. Diâme'ye (öl. 117/735) göre "nasûh tövbe" "doğru ve nasihat edici tövbe" anlamındadır.¹⁸ Yani kişinin hatasından dönerek hayatında oluşturduğu doğru ve samimi bir yöneliş, başkaları için doğruyu hatırlatan nasihat verici bir konumuna yükseltiyor.¹⁹ Müberred (öl. 286/900), "Yüce Allah, nasûh tövbeden öğüt verici tövbeyi irade etmiştir."²⁰ diyerek bu bağlamda görüşünü açıklamıştır. Tövbe sahibi tövbe ettiğinden diğer insanları da tövbesine davet eder. Çünkü tövbenin eseri kendisinde meydana gelmiş ve gereği gibi hareket etmede gayret sarf etmiştir.²¹ Nitekim kandırılıp bir terör örgütüne katılan biri, günün birinde pişmanlık duyup güvenlik birimlerine kendiliğinden teslim olabilmektedir. Bu pişmanlığı, diğer terör örgütü üyeleri için nasihat ve öğüt olsun diye televizyondan aile sıcaklığının ne kadar güzel olduğunu, pişmanlıkla yeni hayat elde ettiğini anlatmaktadır. Böylece bu onlar için nasihat verici bir pişmanlık olur ve kendileri de o yanlışlıktan dönebilirler.

Nasihat, veciz isimlerden ve özlü kelimelerdendir. Arap kelâmında nasihat kavramının içerdiği geniş anlamı içeren başka bir kelime yoktur.²² "Felâh" kavramının da içinde dünya ve ahiret iyiliğini bir araya toplayan bir kelime olmakla ona yakın bir anlam zenginliğini barındırdığı zikredilmiştir.²³ Nasihatın ayrıca "نصح الرجل ثوبه" "Adam elbisesini dikti." sözünden alındığı da nakledilmiştir.²⁴ Şu halde nasihatçinin nasihat verdiği kimsenin (mensuhun leh) iyiliğini isteme hususundaki gayreti, elbisenin yırtıklarını diken kişinin durumuna benzetilmiştir veya "Günahla yırtılan dinin tövbe ile yeniden dikilmesidir."²⁵ Nasihatın "Balı mumdan süzdüm." ifadesinden alındığı söylenmiştir. Bu durumda nasihat, söz ve eylem olarak hıyanet ve yalan girdabından arınma, balın mumdan arınmasına benzetilmiştir.²⁶ İstilahî anlamda ise nasihat, "İnsanları yararlı olan şeylere çağırma; fesat ve bozulmaya götüren yollardan nehyetme" anlamına gelmektedir.²⁷

2.Nasihatın Kapsam ve Mefhumu

Hz. Peygamber'in "Nasihat Allah'a, kitabına, Resûlüne, Müslümanların yöneticilerine ve bütün Müslümanlardır."²⁸ diyerek çizdiği çerçeveye dinin temel unsurlarının nasihatın dışında kalmadığı görülmektedir. Hadiste geçen Allah, kitabı, Resûlü, Müslümanların idarecileri ve Müslüman toplumu nasihat alıcı, yani mensuh lehu/lehum olarak zikredilmişlerdir. Yüce Allah'tan yazılı metnine ve müntesiplerine varıncaya kadar dinin temel değerlerinin aitik lamından sonra gelmesi ile hepsinin nasihate bağlı ve nasihat kapsamında olduklarına işaret vardır. İyiliği onaylama, iyiliğin karşılığını verme, sünnetullah gereği hareket etme, vaad edilene muhalefet etmeme gibi ilkelerin dinin tüm değerler manzumesinin ortak niteliği olduğu görülmektedir. Bu hadis ile nasihatın mekân ve zaman mefhumunu aşan evrensel kurallar bütünlüğü olup herkesi kapsadığı görülmektedir. Hz. Peygamber'in Medine Antlaşması'ndaki emân maddesi, dini ilkelerin kapsayıcı olduğunun temel

¹⁷ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, 5/63; İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, "abd", 6/4438.

¹⁸ Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân* (Mekke: Mektebetu'l Faysaliyye, ts.), 28/168.

¹⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 28/168. "هي الصَّادِقَةُ النَّاصِحَةُ"

²⁰ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 18/199.

²¹ Mahmûd b. Ömer ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf An hakâiki't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kutübi'l-Arabi, 2012), 4/432. "ويجوز أن يراد "توبة تنصح الناس أي تدعوهم إلى مثلها لظهور أثرها في صاحبها واستعماله الجد والعزيمة في العمل على مقتضياتها"

²² Hattâbî, *A'lâmü'l-ḥadîs*, 1/190; Begavî, *Serhu's-Sünne*, 13/94; Nevevî, *el-Minhâc*, 2/37.

²³ Hattâbî, *A'lâmü'l-ḥadîs*, 1/190.

²⁴ Nevevî, *el-Mihâc*, 2/37.

²⁵ İbn Hacer, *Fetḥu'l-bârî* 1/138; Görmez, "Bir Hadisin Semantik Tahlili", 333.

²⁶ Hattâbî, *A'lâmü'l-ḥadîs*, 1/190-191.

²⁷ Ebû Mensûr Mâturîdî, *Te'vilâtu Ehl-i Sünne*, thk. Mehdi Basullumî (Beyrut: Dâru Kutübi'l-İlmiyye 2005), 4/470.

²⁸ Buhârî, "İmân", 42; Müslim, "İmân", 56.

göstergesidir.²⁹ Nasihat, dinin dayandığı kapsayıcı ve önemli bir rükün olup bu sebeple peygamberlerin de aslı vazifelerinden biri olmuştur. Şârihler nasihat mefhumunu hac farızasının temel rükünü olan Arafat vakfesine benzetmişlerdir. Zira Arafat vakfesi haccın önemli bir rükünü olduğundan Hz. Peygamber (s.a.s.) “Hac Arafat’tır.”³⁰ buyurmuştur. Nasıl ki Arafat haccın temel rükünü olmuşsa, nasihat de dinin temel rükünü olmuştur.³¹

Bu itibarla geniş çerçeveli bir anlam zenginliği olan nasihat mefhumunu, irşâd veya samimiyet boyutuna indirgemek hadise geniş perspektiften bakmayı engellemektedir. Zira nasihat çok yönlü bir gerçekliğini ve anlam zenginliğini barındırmaktadır.³² Nasihatın lügavî anlamları içerisinde davranışlarda ortaya çıkan samimiyet ve ihlas, kişinin iç âlemine yöneliktir. Nasihati, sadece samimiyetle açıklama, çok boyutlu gerçekliğinde bir anlam daralmasına sebebiyet verebilmektedir. Zira samimiyet, insanın iç dünyasında başkalarına karşı oluşan içtenlikli bir duygudur. Abdülhak Şinasi Hisar’ın (öl. 1963) “Herhangi bir samimiyet bile mutlaka hakikat demek değildir.”³³ sözünde dile getirdiği gibi samimiyet mutlak manada hakikati ifade etmeyebilir. Nasihate sadece içtenlik ve samimiyet anlamı verildiği takdirde bunun zımında hakların karşılıklı olarak korunması anlamına gelmiş olsa da her zaman geçerli olan bir kural değildir. Zira birçok çevresel faktörden dolayı kişi, bazen içinde barındırdığı samimiyetin zıddına hareket edebilir. Öte yandan niyet hadisinde olduğu gibi samimiyetle ilgili onlarca hadis rivâyet edilmiştir. “Din nasihattir” hadisinin kapsam olarak samimiyeti barındırmakla beraber insanın iç âleminden öte, dinin tüm unsurlarını onun değerler manzumesinde birleştirmeyi hedefleyen bir formatta geldiği görülmektedir. Hz. Peygamber’in kelâmının söyleyiş tarzına baktığımızda sahabîlere belli bir kavramı kavratmak yerine, onları değerler manzumesinde birleştirme gibi geniş boyutlu bir çerçeve çizdiği anlaşılmaktadır.

“Din nasihattir.” düsturunun birey ve toplumun ıslahı, düzen ve asayişin sağlanması ve Allah’ın korumasını istediği beş dinî zaruretin korunması gibi hususları içeren bir ilke olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda hukukun herkes için bağlayıcı ve geçerli olması gerekirken bazen kimi uluslararası hukukî imtiyazlar ve kanunî boşlukların, güçlü devletler lehine bir fırsata dönüşebilmektedir. Misal olarak uluslararası hukukta diplomatik paket gibi kimi hukukî imtiyazlar, güçlü devletler lehine bir fırsat aracı olurken zayıf devletler için bunların menfi tesirleri olabilmektedir. Bu diplomatik paketler, “*küçük gönderilerden dev gemi yüklerine kadar farklı ölçeklerde olabilmektedir.*”³⁴ Bu paketler gizli ve dokunulmaz olduğundan kötü niyetli güçlü devletlerin elinde yasa dışı malların aktarımında bir fırsata dönüşebilmektedir.³⁵ Diğer taraftan diplomatik temsilciler de dokunulmazlık haklarını kimi zaman casusluk faaliyetleri gibi kötü araçlarına alet edebilmektedir. Zira ev sahibi ülke onları sınır dışı edebilir; ancak yargılayamaz. Bu itibarla gücünün elinde imtiyaza dönüşmeyecek hukukî yasalara ihtiyaç vardır. Bu da hukukun herkes için bağlayıcı ve geçerli olmasını gerektirmektedir. Söz konusu hadis, söz ve eylem olarak ilkeli hareket etme gerçeğini vurgulamaktadır. O halde İmam Nevevî’nin (öl. 676/1277) dinin temel

²⁹ İbn Mâce, “Diyât”, 31.

³⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 31: 64; Tirmizî, “Hac”, 57; İbn Mâce, “Menâsik” 57.

³¹ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 1/138; Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü’l-kârî fî şerhi sahihi’l-Buhârî*, thk. Abdullah mahmud muhammed Ömer (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2001), 1/498.

³² Selçuk Coşkun, Anlam Değişmelerinin Sebep Olduğu Anakronik Bakış ve Hadis Yorumlarındaki Yanıltıcılığı”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* -, 12/35 (2008), 41-42.

³³ Türk Dil Kurumu (TDK), “Samimiyet” (Erişim 15 Nisan 2023)

³⁴ Nizamettin Çelik, *Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Yönetiminde Dış İlişkilerin Temel İlkeleri* (Ankara: Sonçağ Yayınları, 2022), 30-31.

³⁵ Joshua S. Goldstein, Jon C. Pevehouse, *Uluslararası İlişkiler*; çev: Haluk Özdemir (Ankara: BB101 Yayınları, 2015), 347; Şinasi Kara, *Uluslararası Politika* (İstanbul: Met/Er Matbaası, 1989), 343.

medarı ve dayanağı olduğunu söylediği “Din nasîhattir.” rivâyetinin³⁶ hukuk karşısında imtiyazlı bir sınıfın olmadığını deklare eden cevâmî’u’l-kelim bir hadis olduğunu söyleyebiliriz.

“Din nasîhattir.” hadisi, yeni yeşeren bu dinin değişmez dinî ve hukukî sorumluluğunu hatırlatan bir ilkedir. Şârihler, “Din nasîhattir.” hadisi çerçevesinde Allah’a/Allah için nasîhatin caiz olmadığını, dolayısıyla hadiste kastedilen nasîhatin kulun kendisine dönük olarak kula nasîhat şeklinde anlaşılması gerektiğini vurgulamak suretiyle Allah’a, Peygamber’ine, kitabına, yöneticilere ve topluma karşı tek yönlü bireysel ödevler sıralamışlardır. Bu çalışmada ise “Din nasîhattir.” hadisinin lugavî hakikat ve mecaz anlam boyutunu da göz önüne alarak hadisin kapsamına aşağıdaki iki hususun da alınması uygun görülmüştür. Birincisi; nasîhat mefhumu, dinin temel unsurları arasında karşılıklı bir ilişkiler ağının varlığını ortaya koymaktadır. İkinci anlam vurgusu ise dinin yasalarına bağlılığı ifade etmesidir. Bu yasalara Yüce Allah da onun Peygamberi de bağlı kalmıştır. Bu çalışmada bu iki hususa özellikle dikkatler çekilmiş ve hadisin böyle bir anlam boyutunu da barındırdığı belirlenmiştir.

Bu hadisle ilgili daha önce Ahmet Önkal ve Mehmet Görmez değerlendirmede bulunmuşlardır. Ahmet Önkal, *Resûlullah’ın İslâma Davet Metodu* adlı kitabında “nasîhat” kelimesinin Arap dilinde en kapsamlı kelime olduğunu dile getirmiş ve “Allah’ın nasîhate ihtiyacı mı var? şeklinde bir soruyla konuya giriş yapmıştır. Nasîhat kavramının sadece “öğüt vermek” anlamına gelmediği, asıl ifade ettiği anlamın “samimiyet” olduğunu dile getirerek hadisle ilgili şârihlerin yorumlarına yer vermiştir.³⁷ Mehmet Görmez de *Diyanet İlimi Dergisi’nde* yayımlanan “Hz. Peygamber’in Bir Din Tanımı” adlı makalesinde “nasîhat” kavramını ele almıştır. Bu kavramının yaygın iki anlamının olduğunu vurgulamıştır. Birincisi ihlas, sadakat ve samimiyet; ikincisi ise vaaz, öğüt, tavsiye gibi başkasının iyiliğini istemektir. Türkçeye daha çok bu ikinci anlamın geçtiğini dile getirmiştir. “Nasîhatin” sadakat, samimiyet manalarını ihtiva etmesinin daha uygun olduğuna dair makale boyunca hadisin anlam bütünlüğü açısından hadisleri hadislerle açıklama yöntemini kullanmıştır.³⁸ Görüldüğü gibi gerek *Resûlullah’ın İslâma Davet Metodu* kitabında gerekse söz konusu makalede nasîhat kavramının karşılığının “samimiyet” olacağı vurgusu yapılmıştır. Ancak hadislerin bütünlüğü açısından bakıldığında bu duygu/samimiyet boyutunu da aşan bir anlam gerçekliğinin olduğu anlaşılmaktadır. Samimiyet, insanın iç dünyasında başkalarına karşı oluşan içtenlikli bir duygu olduğundan nasîhat kavramının çok boyutlu anlam zenginliğini tam olarak karşılayamaz.

3.Hadislerde Nasîhat Kavramı

Buhârî, “Din nasîhattir.” hadis metninden bab başlığı açarak; Allah, kitabı, Resûlü, yöneticiler ve tüm mü’minler için nasîhat sıralamasında “kitabı” kelimesine yer vermemiştir.³⁹ Buhârî dışında musanniflerin hadis kitaplarında bu sıralamada “kitabı” kavramını da zikrettikleri görülmektedir.⁴⁰ Bu hadisin farklı rivayetlerinde “Din nasîhattir.” sözünün üç defa tekrarlandığı görülmektedir.⁴¹ Buhârî’nin “Kitabu’l-ıman”ın son babında zikrettiği “Din nasîhattir.” hadisi ve bab başlığı altında tahrîc ettiği iki hadisle ilgili yorumlarından nasîhat mefhumunun nasîhat edilen kişi (mensuhun leh) için dünya ve ahiret iyiliğini isteme eylemi olduğu anlaşılmaktadır. Buhârî, “nasîhat” kavramını aşağıda zikredeceğimiz tarihi bir olay bağlamında yer vermiştir. Şöyle ki; Muğire b. Şu’be’nin ölümü üzerine Cerîr b. Abdillâh’ın mescitte yaptığı konuşma ve rivayet ettiği hadisten; “Din nasîhattir.”

³⁶ Nevevî, *el-Minhâç*, 2/37.

³⁷ Ahmet Önkal, *Resûlullah’ın İslâma Davet Metodu* (Konya: Esra Yayınları, 1993), 32-36.

³⁸ Mehmet Görmez, Hz. Peygamber’in Bir Din Tanımı –Bir HadisHadisin Semantik Tahlili-, Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav), Özel Sayı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 331-338.

³⁹ Buhârî, “İman”, 42.

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvutî, Adil Murşîd (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1999), 13: 335, 28: 138, 140, 141, 146, 148; Ebû Davûd, Sünen, “Edeb”, 67.

⁴¹ Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as, *es-Sünen*, thk. Yasir Hasan vd. (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 2013), “Edeb”, 67.

mefhumunun düzeni koruma, kurallara uyma, hak ve ödevleri hatırlatma şeklinde ilkeleri içerdiğini anlamaktayız.⁴² Zira Cerîr b. Abdullah, Muğire'nin ölümü üzerinde yeni emir tayin edilinceye kadar büyük ihtimalle fitne ve karışıklığa sebebiyet verilmemesi için (Kufelilere) sükûnetle beklemeleri gerektiğini söylemiş ve ölen emire dua etmelerini tembihlemiştir.⁴³ Ardından da şöyle demiştir: "Ben Peygamber'e (s.a.s.) gidip İslam üzere size biat edeceğim dedim. Bunun üzerine her Müslümana karşı nasihat edici olmayı da şart koştu. Bu şart üzerine ona biat ettim." Cerîr, bu hadisi zikrettikten sonra "Bu mescidin Rabbine yemin olsun ki; ben sizin için nasihat ediciyim." diyerek hutbeden inmiştir.

Cerîr b. Abdullah'ın hadisin metnini farklı yer ve zamanda farklı şekillerde rivayet ettiği anlaşılmaktadır. Hadisin diğer aktarımları şöyledir: "Resûlullah'a namazı kılmak, zekâtı vermek ve her Müslümana karşı nasihat edici olmak üzere biat ettim."⁴⁴ "Resûlullah'a işitip itaat etmek (canı gönülden itaat etmek) ve her Müslümana karşı nasihat edici olmak üzere biat ettim."⁴⁵

Buhârî, "Büyü" bölümünde "Şehirli, ücret almadan köylünün malını satabilir mi? Ona yardımcı ve ona nasihat edici olabilir mi?" şeklinde bir bab başlığı belirledikten sonra munkatı' olarak "Sizden biriniz (bir mü'minden) nasihat dilediği zaman o da ona nasihat edici olsun." hadisini rivayet etmiştir.⁴⁶ Burada Buhârî, şehirlinin köylünün malını satmada ona yardımcı olma, onu aldatmama, zarar etmemesini sağlama gibi onun iyiliğini isteme girişimini nasihat kavramıyla ifade etmiştir. Ayrıca o, "Ahkâm" bölümünde, "İmam insanlardan nasıl biat alır?" bâbı altında da bu hadisi tahrîc etmiştir.⁴⁷ Biat mefhumunun hukukî sorumluluk gerektiren vatandaşlık görevi olduğu hususunu düşündüğümüzde Buhârî'nin nasihat mefhumunu "Sorumluluk üstlenme, vatandaşlık görevlerini yerine getirme" anlamlarını yüklediğini söyleyebiliriz.

Bu bağlamda lafızları farklı fakat anlamları aynı olan üç hadis rivayet edilmiştir. Birinde (الغش), diğerinde (النصيحة) kelimesi geçmektedir: "Eğer bir kişi Müslümanların yönetim işini üstlenir; sonra onlar için çalışıp gayret göstermez ve nasihat edici olmazsa o kimselerle cennete giremez."⁴⁸ "Allah'ın bir topluma yönetici yaptığı bir kul, toplumuna hıyanet etmiş halde ölürse Allah ona cenneti haram kılar."⁴⁹ "Yüce Allah bir kulu halkı görüp gözetmek üzere yönetici yapar da o kimse insanları nasihatle koruyup gözetmezse, cennetin kokusunu alamayacaktır."⁵⁰

Bu hadisleri Müslim (öl. 261/875), peş peşe sıralamıştır. Görüldüğü gibi hadislerin ilki "kim hıyanet ederse", diğerinde "kim nasihat edici olmazsa" veya "nasihatle koruyup gözetmezse" şeklindedir. Hadislerde ilkeli bir yönetim tarzının vurgulandığı anlaşılmaktadır. İlerde yöneticiler için nasihat kısmında açıklanacağı üzere bu hadisleri açıklayan şârihler, bu üç hadisi yönetim ilkeleri bağlamında izah etmişlerdir. Şârihler, bu hadislerde geçen nasihati; sorumluluk, güvenliği tesis, adaleti icra etme ve zulmetmeme anlamında açıklamışlardır.⁵¹ Burada (الغش) kelimesi (النصح) kelimesinin zıttı anlamındadır.⁵² Bu da "وهو غاش" insanın kerametine yakışmayan zulüm üzerine ilkesiz bir yönetim kastedildiği anlaşılmaktadır. Bu itibarla nasihat kelimesi, yöneticinin halka ihanet

⁴² Buhârî, "İman", 42.

⁴³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/139.

⁴⁴ Buhârî, "İman", 42; Müslim, "İman", 56; Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *Sahîh*, thk. Şuâyb Arnavutî (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1993), 4/13.

⁴⁵ İbn Hibbân, *Sahîh*, 10/412.

⁴⁶ Buhârî, "Buyû", 68.

⁴⁷ Buhârî, "Ahkâm", 43.

⁴⁸ Müslim, "İman", 142. "مَا مِنْ عَبْدٍ اسْتَرْعَاهُ اللَّهُ رَعِيَّةً فَلَمْ يَحْطُهَا بِنَصِيحَةٍ".

⁴⁹ Müslim, "İman", 142. "مَا مِنْ عَبْدٍ يَسْتَرْعِيهِ اللَّهُ رَعِيَّةً يَمُوتُ يَوْمَ يَمُوتُ وَهُوَ غَاشٌّ".

⁵⁰ Buhârî, "Ahkâm", 8. "مَا مِنْ أَمِيرٍ يَلِي أَمْرَ الْمُسْلِمِينَ ثُمَّ لَا يَجْهَدُ لَهُمْ وَيَنْصَحُ".

⁵¹ Geniş bilgi için bk. Ali b. Halef b. Abdulmelik b. Battâl, *Şerhu sahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yasir b. İbrahim (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 1/130; Nevevî, *el-Mihâc*, 2/166.

⁵² Muhammed b. İsmail es-San'ânî, *Sübülüs-Selâm Şerhu Bulûğü'l-Merâm*, thk. Muhammed Nasiruddin Elbanî (Riyad: Mektebetü'l-Mea'rif, 2006), 4/546.

etmemesi, onların hak ve hukuklarını koruması, yönetiminde şeffaf olması anlamındadır. Yönetici, milletin haklarını gözetmez; kanunları tatbik etmezse hadiste geçen “ğışş” tabiri ile “Nasihat edici olmama” kapsamına girdiği anlaşılmaktadır. Bu üç farklı hadisten de anlaşılan Müslümanların işlerini üstlenen yöneticiden Türkçeye geçmiş şekliyle halka öğüt vermesi veya samimi olması beklenmeyeceğidir. Yöneticiden devleti yönetirken hukukun üstünlüğünü gözetmesi, ehliyet ve liyakati esas alarak adâleti tesis etmesi beklenmektedir. Şârihler de bu hususu vurgulamışlardır.⁵³ Onlar bu hadislerde geçen nasihat mefhumunu, samimiyet ve öğüt yerine yönetim ilkelerini bağlamında açıklamışlardır. Zira yöneticilik, öğüt verme değil kanunları uygulama makamıdır. Dolayısıyla dinî ve hukukî norm ve kuralları göz ardı ederek devleti yönetenlerin cehennemle tehdit edildiğini söyleyebiliriz.

İslam’ın medarı olan “Din nasihattir”, hadisinin açıklaması konumunda olan bu hadisler, “Din nasihattir” hadisinin çok boyutlu anlam zenginliği hakkında bilgi sunmaktadır. Zira devlet başkanının halka zulmetmesi, ihanet etmesi, iktisadî ve güvenlik boyutta onları ihmal etmesi, adaleti tesis etmemesi vb. yönetim zaafı nasihati yerine getirmeme olarak anlaşılmaktadır.⁵⁴ Müslümanların sınırlarını muhafaza etmeyen, toplumun maslahatını gözetmeyen, onları himaye etmeyen, düşmana karşı savaşmayan veya adalet ilkesini terk eden yönetici, nasihat edici olmamış olur.⁵⁵ Bu hadislerin şerhinde “nasihat” kavramı, öğüt verme veya samimiyet manasında değil; yöneticinin kanunlara harfiyen uyması, adaletle hükmetmesi gibi toplumun maslahatı için gayret sarf etmesi anlamında geçmektedir.⁵⁶ Dolayısıyla bu hadisler, “Din nasihattir.” hadisinin hem yöneticiye nasihat hem de nasihat mefhumunun anlaşılmasında yeteri bilgi vermektedir.

4.Şârihlerin Hadisle İlgili Yorumları

Bu kısımda nasihat hadisinde vurgulanan unsurları, şârihlerin yorumları perspektifinden kısaca ele almamız uygun olacaktır. “Nasihat” kelimesinin içeriğinde “samimiyet, doğruluk, adâleti tesis, zulm etmeme, kurallara bağlılık, maslahatı gözetme; aldatmama ve ihanet etmeme” gibi birçok anlam boyutunu barındırdığı hususuna daha önce de değinilmişti.

Şârihler, Allah’a ve Peygamber’e nasihatın olmayacağı ön kabulünden hadise yaklaştıklarından hadisin içinde sıralanan her bir unsur için tek yönlü ferdî görevler sıralamışlardır.⁵⁷ “Nasihat, Allah’a Peygamber’e ve kitabdır...” kısmında Allah’a, Peygamber’e ve kitaba karşı her Müslümanın ferdî görev ve sorumluluklarını tek tek sıralayarak tek yönlü yorumladıkları görülmektedir. “Nitekim Allah’a nasihat ifadesinde Hattâbî ve ondan sonra gelen şârihler, “Allah için nasihatın aslında kula dönen yönüyle kulun kendisine nasihattir; zira Allah, nasihat edicinin nasihatinden müstağnidir.”⁵⁸ demişlerdir. Birçok şârih bu ifadeyi Hattâbî’nin sözü olarak aktarıırken bazıları belirtmeden bunu kullanmıştır.⁵⁹

⁵³ Muhammedü’l-Emin b. Abdullah el-Uremî el-Alevî el-Hererî, *el-KevkEbü’l-Vehhâc Şerhu Sahîhi Müslim* (Mekke: Dâru’l-Minhâc, 2009), 4/18. “فغش الإمام الرعية بتضييعه حدودهم وحقوقهم، وتركه سيرة العدل فيهم.”

⁵⁴ es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm*, 4: 546-547; Şerefeddin Hüseyin b. Muhammed b. Saîd el-Mağribî, *Bedrüt-temâm şerhu Bulûğî’l-merâm*, thk. Ali b. Abdullah ez-Zebîn (Riyad: Dâru Hicr, 2007), 10/284.

⁵⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 2/166; Muhammedü’l-Emin b. Abdullah el-Uremî el-Alevî el-Hererî, *el-KevkEbü’l-Vehhâc Şerhu Sahîhi Müslim* (Mekke: Dâru’l-Minhâc, 2009), 4/18; es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm*, 4/546. Nevevî’nin konuya ilişkin ifadesi şöyledir: “فاذا خان فيما أوتمن عليه فلم ينصح فيما قلده اما بتضييعه تعريفهم ما يلزمهم من دينهم وأخذهم به واما بالقيام بما يتعين عليه “ من حفظ شرائعهم والذب عنها لكل متصد لا دخال داخلة فيها أو تحريف لمعانيها أو اهمال حدودهم أو تضييع حقوقهم أو ترك حماية حوزتهم ومجاهدة عدوهم أو ترك سيرة العدل فيهم فقد غشهم”

⁵⁶ Nevevî, *el-Minhâc*, 2/166.

⁵⁷ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 1/138; Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 1/499.

⁵⁸ Begavî, *Serhu’s-Sünne*, 13: 94; İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, 5: 63; Nevevî, *el-Minhâc*, 2/38; Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 1/499. Begavî’nin konuya ilişkin cümlesi şu şekildedir: “و حقيقة هذه الإضافة راجعة إلى العبد في نصيحة نفسه لله ، والله غني عن نصح ”كل ناصح

⁵⁹ Hattâbî, *A’lâmü’l-hadîs*, 1/191.

Çok boyutlu anlam gerçekliği olan nasihat kavramının Allah için kullanılmasının uygun olmadığı hususunda bütün şârihler neredeyse hemfikirdir. Bu itibarla bu hadisle ilgili Allah, kitabı, resûlü, yöneticiler ve tüm mü'minler için nasihat sıralamasıyla ilgili bilgiler, hemen hemen aynen tekrarlanmıştır. Dolayısıyla Allah için nasihat, ona iman etme, sağlam bir inanç, ibadetlerde ihlaslı olma, emirlerine yapışma nehyettiklerinden sakınma, ona itaat edenleri dost; düşmanlarını düşman edinme, nimetin şükürünü edâ etme şeklinde ferdî boyutta bireyin hemen hemen tüm görevleri sıralanmıştır.⁶⁰ Birçok şârih birbirinden naklederek aynı ifadeleri kullanmışlardır. Öte yandan şârihler kelimenin dilsel tahlilini yaparken "Nasihat" kelimesinin dinin temel dayanağı olduğu ve çok boyutlu bir anlam gerçekliğini içerdiğini de söylemişlerdir.⁶¹ Ancak hadis şerh edilirken kulun Allah'a karşı ödevleri sıralanmıştır.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî (öl. 638/1240) aşağıda aktarıldığı gibi bu hadise farklı bir açıdan yaklaşarak Allah'a nasihatın caiz olduğunu ifade etmiş ve şöyle demiştir: Allah için nasihat, kıyamet gününde kulun şefaet ediciliği kabul edilerek kurtuluşuna vesile olduğuna bir işarettir. Zira kul, günahlarından ötürü muâheze edildiğinde Yüce Allah'a, "Ey Rabbim! Siz, dünyada kullarını affa teşvik etmiş ve affetmenin ceza vermekten daha iyi olduğunu, affi güzel ahlaktan sayarak affedenleri mükâfatlandıracağınızı vaad etmişsiniz. (Rabbim) siz affetmeye daha layıksınız." diyerek iltica etmekte; bu diyalogun neticesinde Yüce Allah da o kulu affetmektedir.⁶²

Peygamber için nasihat ise nübüvveti ve Allah'tan getirdiği emirleri tasdik, emir ve yasaklarına boyun eğme, herkes ve her şeyden daha fazla onu sevmek şeklinde anlaşılmaktadır.⁶³ Şerhlerde Peygamber için nasihat boyutu her Müslümanın ferdî görev ve sorumluluklar bağlamında ele alınmıştır. Öte yandan şârihler Allah'a nasihatın caiz olmadığını söylerken Peygamber için aynı ifadeyi kullanmamışlardır.⁶⁴

Kitap için nasihat; kitaba tabi olmak, Allah'ın kelâmı, vahyi ve indirdiği kitabı olduğu, hiçbir mahlûkun onun bir benzerini getiremeyeceğine inanma; vaat ve vaadine inanma, öğütlerini dikkate alma gibi anlamlar yüklenmiştir.⁶⁵

Devlet başkanına nasihat; hukukî çerçevede onlara itaat etmedir; ancak zulmettikleri takdirde onlara karşı çıkmada bir beis görülmemiştir.⁶⁶ Devlet başkanının arkasında namaz kılma, onunla cihada çıkma, zekâtını verme, yanlış yapmaktan sakındırma, yalancı medhu senalarla onu aldatmama ve ona doğru olanı telkin etme nasihatten sayılmıştır.⁶⁷ Görüldüğü gibi şerhlerde yöneticiye bir sorumluluk yüklenmemiş, ona karşı görevler sıralanmıştır.

Bütün Müslümanlar için nasihat ise din ve dünya işlerinde onların maslahatına uygun olan hususlara onları irşâd etmektir.⁶⁸ Onlara Eziyet vermekten sakınma, bilmediklerini öğretme, iyiliği emretme kötülükten nehyetme,⁶⁹ büyüklerine saygı küçüklerine sevgi gösterme⁷⁰ gibi daha çok

⁶⁰ Hattâbî, *A'lâmü'l-ḥadîs*, 1/190; Begavî, *Serhu's-Sünne*, 13: 94; Nevevî, *el-Minhâc*, 2/38; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 1/499.

⁶¹ Hattâbî, *A'lâmü'l-ḥadîs*, 1/190; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, 5/63; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/138; Bedrüddin Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 1/497.

⁶² Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), 8/330.

⁶³ Begavî, *Serhu's-Sünne*, 13/94-95; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, 5: 63; el-Vellevî, Muhammed b. Ali b. Âdem el-İtyûbî, *Zahîretü'l-ukbâ fi şerhi'l-Müctebâ* (Mekke: Dâru'l-Mi'rac, 2003), 32/309.

⁶⁴ Begavî, *Serhu's-Sünne*, 13: 94; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, 5: 63; Nevevî, *el-Minhâc*, 2/38; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 1/499.

⁶⁵ Begavî, *Serhu's-Sünne*, 13/94; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, 5: 63; Muhammed el-Hadır b. Seyyid Abdullah b. Ahmed eş-Şenkîfî, *Kevseru'l-meânî'd-derârî fi keşfi habâyâ sahihi'l-Buhârî* (Beyrut: Müssetü'r-Risâle, 1995), 27/437; Mustafa Çağrıçı, "Nasihat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 32/408.

⁶⁶ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, 5/63.

⁶⁷ Hattâbî, *A'lâmü'l-ḥadîs*, 1/193; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 1/499.

⁶⁸ Begavî, *Serhu's-Sünne*, 13/95.

⁶⁹ es-San'ânî, *Sübülüs-Selâm*, 4/211.

⁷⁰ Begavî, *Serhu's-Sünne*, 13/95.

ahlakî görev ve sorumluluklar, öğüt ve irşâd çerçevesinde açıklanmıştır. Sonuç olarak “Din nasîhattir.” hadisi çerçevesinde Buhârî’nin ilk şârihî olan Hattâbî⁷¹ (öl. 388/998) ile başlayan “Allah, kitabı, peygamberi, yöneticiler ve tüm Müslümanlar için nasîhat” mefhumu, aynı şekilde veya yakın ifadelerle şerh edilmiştir.

5.Din Nasîhattir Hadisi ve Düşündürdükleri

“Din nasîhattir” hadisinin dinin dört medarından biri olduğunu söyleyen Muhammed b. Eslem et-Tûsî (öl. 242/856) gibi âlimlerin⁷² görüşlerinin aksine Nevevî, “Hayır onların söyledikleri gibi değil; bilakis dinin temel medarıdır”, demiştir.⁷³ Nasîhat dinin bütün amacını tek başına karşılayan bir kelimedir.⁷⁴ “Din nasîhattir” hadisi, ümmeti oluşturmaya ilkelerini belirlediğini söyleyebiliriz. Toplumsal düzeni tesis etmede dinin tüm unsurlarının sorumluluk almalarını ifade etmektedir. Nitekim bu bağlamda hak ve adalet çerçevesinde sorumluluk üstlenen erdemli bir toplumun inşası için nasîhatnâme türü kitaplar yazılmıştır.⁷⁵

Bulduğu toplumda kimi görevlerde verimli bir katkı sağlayamayan özel gereksinimli bireyler, nasîhat sorumluluğunu yerine getirmeleri durumunda bir kısım görevlerden muaftırlar. “Güçsüzlere, hastalara ve bir şeyi bulunmayanlara, Allah ve Peygamber’ine bağlı kaldıkları müddetçe “إِدًّا نَصْحُوا”⁷⁶ sorumluluk yoktur...”⁷⁶ Özel gereksinimli bireylerin nasîhati, buldukları toplumda iç güvenliği sarsan yalan haber ve fitne çıkarma gibi hususlardan uzak durmalarıdır.⁷⁷ Dolayısıyla iç güvenliğin tesisi, nasîhatla ifadesini bulduğunu söyleyebiliriz. “Din nasîhattir.” hadisinin güvenlik, adâlet gibi dinin değişmez hukukî ve ahlakî ilkelerini telkin ettiğini söyleyebiliriz. Nasîhat, ümmeti hak ve sorumluluklar üzerinde birleştirip ayrılık, şiddet ve çatışmadan koruyan kuşatıcı bir zırhtır. Nasîhat, entelektüel ve üst sınıfların ellerinde bir güç unsuru olarak bulundurduğu bir dayatma aracı değildir. Bilakis herkese dinî ve hukukî sorumluluğu hatırlatan bir ilkedir.

“Din nasîhattir.” hadisinde Allah’a ve peygamber’ine onlar için nasîhat vurgusu, dinin yasalarına bağlılığı hatırlatan, hukukun üstünde imtiyazlı bir sınıfın olmayacağını bir belgesidir. İslam dininde hukukî düzen vurgusu Hz. Âdem’le başlamıştır. İlk suhuf, ilk yazılı hukukî belge ilk peygamberle başlamıştır. Müslümanlar, samimiyetlerini dinin yasalarıyla içselleştirip yer kürede rol-model bir yaşam sürmüşlerdir. Nasîhati, sadece samimiyetle açıklama, çok boyutlu gerçekliğinde bir anlam daralmasına sebebiyet verebilmektedir. Zira samimiyet, insanın iç dünyasında başkalarına karşı oluşan duygusal boyuttur.

5.1.Allah İçin Nasîhat

Yukarıda değindiğimiz gibi Hattâbî’den bu yana Allah için veya Allah’a nasîhat mefhumunun, kulun kendisine dönük olan nasîhattir. Zira Allah’a nasîhatın mümkün olmadığı, vurgusu hep yapılmıştır. Öte yandan şârihler nasîhatın çok boyutlu anlam gerçekliğine sahip bir kavram olduğu hususunda hemfikirdirler. Yüce Allah için emir kipini kullandığımız gibi nasîhat kavramını da kullanabilir miyiz? Allah’a nasîhat şeklinde bir ifade hadis metninden anlaşılabilir mi? “Nasîhat” hadisi şu şekilde de yorumlanabilir:

Birincisi; Yüce Allah’ın peygamberleri aracılığıyla insanlar için yeryüzünde yasalar vazetmiştir. Allah, vazettiği yasalara bağlıdır, imtiyazlı bir sınıf yoktur. İlk insan ve ilk peygamberden itibaren tarihin akışında Yüce Allah’ın sünnetullah gereği, hiç kimseye bir imtiyaz tanımadığı Kur’an’ın açık

⁷¹ Salih Karacabey, “Hattâbî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 16/491

⁷² İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/138.

⁷³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/138; es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm*, 4/210. “ليس الأمر كما قالوه بل عليه مدار الإسلام.”

⁷⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/138. İbn Hacer’in konuya ilişkin ifadesi şöyledir: “بل هو وحده محصل لغرض الدين كله.”

⁷⁵ İskender Pala, “Nasîhatnâme”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 32/409-410.

⁷⁶ et-Tevbe, 9/91.

⁷⁷ Razi Fahrudin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Razi, *Tefsîru'l-kebîr* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1981), 16/164.

nassıdır.⁷⁸ İkincisi; insan, Allah'a karşı kulluk görevini yerine getirirken (nasîhat) Yüce Allah da kulunun nasîhatini (dua ve yakarışını) duymuş karşılık vermiştir. "Musa: Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim (başıma iş açtım). 'Beni bağışla dedi', Allah da onu bağışladı."⁷⁹

Nasîhat kelimesinin lugavî bağlantılarına baktığımızda bu iki anlam da anlaşılmalıdır. Nasîhatle ilgili şu hususu ifade etmeliyiz ki; Allah'a nasîhat, bir çeşit dua makamıdır. Zira dua bir emir kipidir. Emir, üstünlük yoluyla muhatabın bir işi yapmasını istemektir.⁸⁰ Ancak bazen emir kipi, aslı manasından çıkarak dua, iltimas, irşâd, temenni, ibâha ve tehdîd gibi mecazî anlamlarda kullanılabilir. ⁸¹ Sigası yönüyle dua, bir emir kipidir; ancak özünde içten bir yakarış olan bir arz üslubudur.⁸² Dolayısıyla Allah'a nasîhatin, bir arz ve dua makamı olduğunu ifade edebiliriz. Mağaraya sığınan ve orada mahsur kalan üç arkadaşın gönülden sırf Allah rızası için yaptıkları iyilikleri ona arz etmeleri nasîhat kapsamına girmektedir. Allah o kullarının nasîhatini dinlemiş ve icabet etmiştir.⁸³

Nasîhat, kul ile yaratıcısı arasında en güzel iletişim vasıtalarındandır. İletişim karşılıklıdır. Allah ile kulun nasîhati karşılıklıdır. Bir hadis-i kutsî de Yüce Allah'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Kulumun bana ibadet ettiklerinin en sevimsisi bana nasîhatidir."⁸⁴ Bu hadiste geçen nasîhat ifadesi, kulun söz ve eylem olarak ilkeli duruşunu, hayat felsefesini simgelemektedir.⁸⁵ Her mü'min namaz kıldığında rükûdan kalkınca kesin bir inanç ile Allah'a vekâlet adına "Allah, kendisine hamd edeni duymaktadır." anlamında "سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمَدَهُ" demektedir. Nitekim müfessirlerin bu bağlamla ilgili açıklamalarına bakıldığında Matûridî, Allah, kendisine hamd edene icabet eder, demiştir.⁸⁶ Allah, dua edenin duasını işitir ve icabet eder. Nehhâs, "Allah kendisini hamd edenin hamdini kabul eder." anlamını vermiştir.⁸⁷ Razî ve Kurtubî de "Allah kendisini hamd edenin hamdini kabul ve icabet eder." demişlerdir.⁸⁸ Nitekim Allah, Hz. Peygamber'in ümmeti için olan taleplerini kabul etmiş ve şöyle buyurmuştur: "قُلْ يُسْمِعْ، وَسَلِّ تَعْظِيمًا" "Söyle, sözün dinlesin; iste, isteğin verilsin."⁸⁹ Bu itibarla Allah'ın kullar üzerindeki hakkı, kulluk görevlerini yerine getirmeleri; kulların Allah üzerindeki hakkı ise mahza rahmeti ve vaâdi gereği kendisine şirk koşmayanları edebi olarak azaba mahkûm etmemesidir. Allah'ın doğru vaâdi aklen değil; şer'an vacip olduğu söylenmiştir.⁹⁰ Bu bağlamda kelâmî tartışmalara girmenin bir faydasının olmadığı açıktır.

⁷⁸ Bk. en-Nisâ, 4/122-124.

⁷⁹ el-Kasas, 28/16.

⁸⁰ Seyyid Ahmed el-Hasîmî, *Cevâhiru'l-belâğa fî'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedi'* (Beirut: Müessesetü'l-kütübî's-sekâfiyye, 2014), 56; Mehmet Şirin Çıkar, Taha Mohamad Abdulfettah, *Teshîlu'l-belâğali'n-nâtikînbiğayri'l-'Arabiyye* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversite Yayınları, 2016), 108.

⁸¹ Enes Erdim, *Arap Dili Söz Dizimi Belagatinde Cümle ve Halleri* (Ankara: İlahiyât, 2021), 114-117; el-Hasîmî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 56-57.

⁸² Erdim, *Arap Dili Söz Dizimi Belagatinde Cümle ve Halleri*, 114.

⁸³ Buhârî, "Hars ve'l-müzârea" 13.

⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36: 529.

⁸⁵ Geniş bilgi için bk. Zeynuddin Muhammed Abdurraûf Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'iş-şâgîr* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1972) 4/486.

⁸⁶ Mâturîdî, *Te'vilâtu Ehl-i Sünne*, 6/64; 8/63; 10/44.

⁸⁷ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed en-Nehhâs, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali Sabûnî (Mekke: Camiatu Ummü'l-Kurâ, Merkezi İhyâ-i Tûrâsi'l-İslâmî, 1988), 306.

⁸⁸ Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Razî, *Tefsîru'l-kebîr* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1981), 24: 22; el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/255.

⁸⁹ Buhârî, "Tevhîd", 19.

⁹⁰ Muhammedü'l-Emin b. Abdullah el-Uremî el-Alevî eş-Şâfi, *el-Kevkebü'l-Vehhâc Şerhu Sahîhi Müslim* (Mekke: Dâru'l-Minhâc, 2009), 2/272. "هو ما وجب لهم شرعًا بوعده الصادق لا بالعقل"

Kulların Allah üzerindeki hakkı hususunda kastedilen mana, Allah'ın kesin sözü ve vaâdidir. O da sâlih kullarını cennete dâhil edeceğine dair verdiği sözü yerine getirmesidir.⁹¹ Zira Allah, vaâdine muhalefet etmez. Onun vaz ettiği yasalar vardır. Yüce Allah, bu yasalara bağlı kalmıştır. Mağaraya sığınan üç arkadaşın hikâyesini,⁹² bu bağlamda değerlendirebiliriz. Üç arkadaş da sırf Allah için yaptıkları eylemleri, Yüce Allah dinlemiş ve onları içinde buldukları sıkıntıdan kurtarmıştır. Yüce Allah, anne babasına ihsanda bulunan; Allah için zina etmekten sakınan ve fakirin hakkını yıllarca koruyup teslim eden kişilerin nasihatini dinlemiş ve onları o sıkıntıdan kurtarmıştır.

Aynı şekilde aktaracağımız şu vaka da bu bağlamda değerlendirilebilir: Hz. Ebû Bekir bir gün Yahudilerin eğitim gördüğü bir mekâna girdi ve bir grup Yahudî'nin etrafında toplandığı Yahudî âlimi Finhâs'a "Allah'tan kork ve Müslüman ol dedi." O da, "Bizim Allah'a ihtiyacımız yoktur. Onun bize ihtiyacı vardır. Onun bizden istekte bulunduğu gibi biz ondan istekte bulunmuyoruz. Biz ondan zenginiz ve bizim kendisinden daha zengin olduğumuz (Allah'a) ihtiyacımız yoktur..." cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir ona şiddetli bir tokat vurdu. Finhâs, olayı Hz. Peygamber'e intikal ettirdi. Hz. Peygamber, ona "Sizi bunu yapmaya sevk eden nedir?" diye sordu. Hz. Ebû Bekir de olayı olduğu gibi anlattı. Finhâs aralarında geçeni inkâr edince Yüce Allah Hz. Ebû Bekir'i tasdik etti ve şu ayet nazil oldu:⁹³ 'Şüphesiz Allah, 'Allah fakir; biz zenginiz' diyenlerin sözünü iştmiştir."⁹⁴ Ayrıca Yüce Allah, Hz. Ebû Bekir'in ona karşı şiddet uygulamasını da onaylamadığını Âl-i İmrân Sûresinin 186. ayetinde bildirmiştir.⁹⁵ Dolayısıyla Yüce Allah kendi yasalarına bağlı kalmıştır. Ele aldığımız hadisin bu bağlamda anlaşılması daha uygun görünmektedir.

5.2. Peygamber İçin Nasihat

Cevâmiu'l-keîm olan bu hadisin Peygamber'e/ Peygamber için nasihat kavramının ifade ettiği anlam gerçekliği iki şekilde anlaşılabilir: Birincisi; Hz. Peygamber'in, dinin yasalarına bağlı kalması ve kendisini hukukun üstünde imtiyazlı bir statüde görmemesi hususudur. Nitekim Hz. Peygamber, dinin bütün hukukî kurallarının bir özü olan ve onlarla iç içe geçmiş bulunan ahlaki temsil etmede zirve konumundadır.⁹⁶ O, ibadet, muâmelat gibi dinin emirlerin ilk uygulayıcısı olmuştur. "*Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti; mü'minler de.*"⁹⁷ Dinin kurallarının ilk uygulayıcısı, Hz. Peygamber olmuştur. O halde dinin yasaları ve hukukî ilkeleri vardır ve bunlar herkesi bağlamıştır. Dini vaz eden Yüce Allah ve onu bize ulaştıran Hz. Peygamber'in dinin yasalarına bağlı kalmaları, İslam'ın insanlık için en güven verici bir din olduğunu göstermektedir. Hakkâ Sûresi 44-46. âyetlerde Hz. Peygamber'in Kur'an'ın hükümlerine harfiyen uyduğunu göstermektedir.⁹⁸ Söz konusu âyetler, Hz. Peygamber'in daima ilkeli hareket ettiğini belgelemektedir.

"*Nasihat Peygamber'edir.*" ifadesinin ikinci anlam bağlantısı ise Hz. Peygamber'in de nasîhati dinlemiş olmasıdır. Hz. Peygamber, dine ve akla uygun olan önerileri hemen uygulamaya koyduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) vahiy inmediği durumlarda sahabîlerle istişare etmiştir. Hz. Peygamber'in bazen eksiltme bazen de artırma şeklinde gerçekleşen namazdaki sehivlerini sahabîler düzeltmiş, Hz. Peygamber de bu namazları tamamlamıştır.⁹⁹ İbnü'l-Arabî, *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye* adlı kitabında bu hususları Hz. Peygamber'e nasîhat babında ele almıştır.¹⁰⁰ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) Bedir, Uhud, Hendek savaşlarında ve Hudeybiye Antlaşması'nda sahabîlerin önerilerini

⁹¹ Ebü'l-Hasan Ali b. Halef, *Şerhu sahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yasir b. İbrahim (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 9/51.

⁹² Buhârî, "Hars ve'l-Müzârea" 13; Enbiyâ 53; Müslim, "Zikr ve Dua" 100.

⁹³ Taberi, *Câmi'u'l-beyân*, 4/194.

⁹⁴ el- Âl-i İmrân, 3/181.

⁹⁵ Taberi, *Câmi'u'l-beyân*, 4/194-195.

⁹⁶ el-En'âm, 6/153; el-Yâsîn, 36/3-4; el-Kalem, 68/4.

⁹⁷ el-Bakara, 2/285.

⁹⁸ el-Hâkka, 44-45.

⁹⁹ Buhârî, "Salât" 31; Müslim, "Mesâcid" 89, 94.

¹⁰⁰ İbnü'l-Arabî, *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*, 8/331.

dikkate almıştır. Bedir Savaşı'nda konum olarak karargâhın yerini tespitinde Hz. Peygamber, yapılan öneriyi kabul ederek uygulamıştır. Bedir Savaşı öncesi Hubâb b. Münzîr b. el-Cemûh, "Ya Resûlallah burası Yüce Allah'ın belirlediği bir mevzilenme yeri midir? Yoksa görüş, harp ve taktik gereği görüşünüz müdür?" diye sordu. Hz. Peygamber de "Evet bu rey, harp ve taktik gereğidir." buyurmuştur. Hubâb da bu konumun savaş stratejisine uygun olmadığına dair önerisini sundu. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) de bu stratejiyi aynen uyguladığı anlaşılmaktadır.¹⁰¹

Hz. Peygamber, Uhud Savaşı'nda düşmanı karşılama mekânı hususunda yapılan teklifi kabul etmiş ve düşmanı Medine dışında Uhud mevkiinde karşılamıştır.¹⁰² Hendek Savaşı'nda Selman Fârisî'nin sunduğu teklifi kabul ederek aynen uygulamıştır. Hüdeybiye'de Hz. Peygamber ihramdan çıkmaya ilgili sahabîlerin davranışı hususunda endişesini izhar edince Hz. Ümmü Seleme'nin sunduğu öneriyi uygulamıştır.¹⁰³ Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (s.a.s.) yapılan nasîhati dinlemiştir. Burada Peygamber'e nasîhat ifadesinin, yukarıda değindiğimiz gibi meânî ilminin önemli konularından olan inşâî cümlelerde emir kipinin ifade ettiği anlam bağlantılarından bir arz makamı olduğunu ifade edebiliriz.

"*Nasîhat Peygamber içindir.*" boyutu hususunda İbn Battâl (öl. 449/1057), Peygamber için nasîhat ifadesinin iki boyutu olduğunu Ebû Bekir el-Âcurrûmî'den (öl. 360/970) şu bilgileri aktararak sunmaktadır: "Ebû Bekir el-Âcurrûmî, Peygamber için nasîhatin, Peygamberi gören sahabîler ve onu dünya gözüyle görmeyen diğer Müslümanlar için söz konusu olduğunu ifade etmiştir."¹⁰⁴ Sahabîlerin Hz. Peygamber için nasîhati, ona yardım etme, ona karşı görevlerini yerine getirip ona saygı gösterme, onun için uzakta ve yakında olan düşmanlarına düşmanlık besleme, onu emirlerini işitip itaat etme, her Müslümana karşı görevlerini yerine getirme şeklinde dile getirilmiştir. Onlar bu emirleri yerine getirerek vefâ göstermişlerdir ve Allah onların bu vasıflarını övmüştür. Hz. Peygamber'i görmeyenlerin Hz. Peygamber için nasîhati ise onun sünnetini muhafaza edip onu insanlara nakletmeleri, onun şeriatını ve dinini insanlara öğretmeleri, iyiliği emredip kötülükten alıkoymaları şeklindedir. Onlar da bu emirleri yerine getirdiklerinde işte o zaman peygamberlerin varisleri olma makamına ulaşırlar.¹⁰⁵

İbnü'l-Arabî, söz konusu hadisi, "lam" harfine *istihkâk* ve *ihtisâs* anlamı vererek yorumlamıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonrası için *li ecli*h manasını vermiş ve şu anlamı yüklemiştir. "Terzinin dikişle beden ile elbisenin yen kısmını birleştirmesi gibi nasîhat edici de Hz. Peygamber'in (emri, rızası) ile (dini) maslahat içeren söz (fiil ve eylemi) birleştirilmesidir." Yani düşüncesini Peygamber'in emrine uygun hale getirmeye çalışmasıdır.

Peygamberler, Allah'tan aldıkları emirleri kavimlerine iletmeleri için gönderilmişlerdir. Peygamberlerin milletleriyle muameleleri nasîhat eksenli olmuştur. Onlar asla keyfi olarak hareket etmemişlerdir. Peygamberlerin ilahi emirleri, içinde buldukları topluma iletmeye ve ilahi emirlere uymalarını sağlama azim ve gayretlerinin toplamı, nasîhat olarak ifade edilmiştir. Nitekim Hz. Nûh, Hûd ve Sâlih kavimlerine şöyle hitap etmişlerdir: "...Ben Ancak Âlemlerin Rabbinin peygamberiyim, Rabbimin sözlerini size bildiriyor, nasîhat ediyorum..."¹⁰⁶ Hûd peygamber: "Size Rabbimin vahyettiklerini iletiyorum ve ben sizin için güvenilir bir nasîhat ediciyim." dedi.¹⁰⁷ "Salih de onlardan yüz çevirdi ve Ey kavmim Andolsun ki ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve size nasîhat

¹⁰¹ Ebu Muhammed Abdulmelik b. Hişam el-Himyârî, *es-Siretü'n-Nebevîyye*, thk. Mustafa es-Sekâ, vd. (Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 2005), 523.

¹⁰² İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebevîyye*, 652.

¹⁰³ Abdurrahmân b. Abdillâh es-Süheyli, thk. Mecdî b. Mansûr, *er-Ravzü'l-ünûf fi şerhi's-Sireti'n-nebevîyye li'bni Hişâm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 4/54.

¹⁰⁴ İbn Battâl, *Şerhu sahîhi'l-Buhârî*, 1/130.

¹⁰⁵ İbn Battâl, *Şerhu sahîhi'l-Buhârî*, 1/130

¹⁰⁶ el-A'râf, 7/61-62.

¹⁰⁷ el-A'râf, 7/68.

ettim; fakat siz nasihat edicileri sevmiyorsunuz.” dedi.¹⁰⁸ Bu ayetler muvacehesinde nasihatın toplumsal bir görev ve sorumluluk olduğu anlaşılmaktadır. Nasihat, toplumu doğruya ulaştırma, kötü yol ve gidişatı önleme söz ve eylem planıdır. Nasihatın peygamberlerin ümmetleriyle en güçlü iletişim aracı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla nasihat, içinde bulunan toplumu yaşam sağlayacak olan ilkelere çağırma; toplumu yokluğa sürükleyen fesat ve bozulmaya götüren yollardan nehyetmedir. Bu durumda nasihat, inanan inanmayan herkes için geçerliliği olan bir ilke olmaktadır.¹⁰⁹ Zira nasihat, doğruluğun ve istikametın zirvesidir.¹¹⁰ Nasihat, insana ilkeli bir yaşam alanı oluşturduğu için inanan ve inanmayan için de geçerli olan bir ilkedir.

5.3.Kitap İçin Nasihat

Kitap için nasihat vurgusu, nazil olan kitabın kayyimen vasfına sahip olmasıdır. Kitabın kayyimen olması, doğruyu ve yanlış ayırt etmedeki kılavuzluğuyla insanların hidayetine sebep olması anlamına gelmektedir. Zira “kayyimen”, başkasının maslahatına olan şeyleri yerine getirendir. Dolayısıyla kitaba nasihat, Kur’an’ın âyetleri arasında bir çelişki ve tenâkuzun olmadığı, ilkeli bir kitap olduğu olgusudur. Bildirdiği her şey, haktır, doğruluğundan şüphe yoktur.¹¹¹

Kitap, hem kendi içinde bir ahenk ve uyumluluğa hem de dosdoğru hükümler içeren istikamet ve doğruya ulaştıran bir kılavuzluğa sahiptir.¹¹² Haktan asla meyletmeyen, içinde bir ahenk ve uyumluluk bulunup ihtilaf ve çelişkinin olmadığı istikamet kitabıdır.¹¹³ Böyle bir kitaba inananların da hukukî, ahlakî ve insanî ilkeler içeren bu kitabın gereklerini, hayatlarına yansıtmaları kitap için nasihat anlamına gelmektedir. Razî, Kehf Sûresi 1 ve 2. ayetlerde geçen “Onda hiçbir eğrilik kılmadı” ifadesiyle Kur’an’ın zatı itibarıyla mükemmel olduğunu; “kayyimen” ifadesiyle başkasını kemale/mükemmelliğe ulaştıran anlamı içerdiğini söylemiştir.¹¹⁴ Zira bir şey kendi zatında mükemmel olacak ki başkalarını da o mükemmelliğe götürebilsin. Yine aynı şekilde Bakara Sûresi 2. ayette “Onda hiçbir şüphe yoktur.” ifadesiyle hiçbir insanın onun güven veren bu istikamet rehberliğinden asla şüphe etmeyeceği bir doğruluk makamında olduğunu göstermektedir“ O muttakiler için hidayettir.” vurgusundan, onun doğruluk kılavuzu olduğu, insanlarda değişim ve dönüşüm oluşturup kemâlete ulaştıran bir kitap olduğu anlaşılmaktadır. “Din nasihattir.” hadisinde “Nasihat kitap içindir veya nasihat kitabıdır.” ifadesinden kitabın insanlar için ilkeler barındıran tam ve mükemmel bir kitap olduğu, dünya ve ahiret güvenliğinin tesisinde vazgeçilmez bir rehber olduğu anlaşılmaktadır. Kitap için nasihat ise değindiğimiz gibi bu ilkeli kitabın gereklerini hayatlarına yansıtmaları anlamına gelmektedir.

Dünyada Kur’ân ile kurduğumuz münasebete göre ahirette bir muamele göreceğiz. “...Kur’ân, senin lehine veya aleyhine bir hüccettir...”¹¹⁵ Kur’an, insanlardan hak ve hakikate uyumlu yaşayanların bu ilkeli yaşam felsefelerini onaylayan, ebedi bir saâdete ulaşmalarını sağlayan bir hakîm; ilkesiz bir yaşam sürenlerin aleyhinde de bir hüccettir.¹¹⁶

5.4.Yöneticiler İçin Nasihat

Devlet başkanının nasihat ilkesine uyması, kendisini imtiyazlı bir statüde görmemesi dinin yasalarına harfiyen uyararak hukukun üstünlüğü ilkesini gözetmesi anlamına gelmektedir. Hukukun icrası da adalet, ferdî maslahatları toplumun maslahatının önüne geçirmeme, halkın refahı için

¹⁰⁸ el-A'râf, 7/79.

¹⁰⁹ Mâturîdî, *Te'vilatü Ehl-i Sünne*, 4/470.

¹¹⁰ Mâturîdî, *Te'vilatü Ehl-i Sünne*, 4/470.

¹¹¹ Razî, *Tefsîru'l-kebîr*, 21/75.

¹¹² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15/190; Razî, *Tefsîru'l-kebîr*, 2/18.

¹¹³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15/190.

¹¹⁴ Razî, *Tefsîru'l-kebîr*, 21/75.

¹¹⁵ Tirmizî, “Daavât”, 86.

¹¹⁶ Nevevî, *el-Minhâc*, 3/102; Münâvî, *Feyzü'l-ğadîr*, 4/291-292.

çalama, iç ve dış güvenliği tesis etme şeklinde olmaktadır.¹¹⁷ “Nasihat yöneticidir.” ilkesi ve gerçekliği için ilmî derinlik, faal bir akıl, salim bir fikir, güzel ve kapsamlı bir bakış, itidal ve tedbir gibi hayati anlamlandıran, doğru ve istikamet üzere olmayı sağlayan fikrî ve fiili süreçler gerekmektedir.¹¹⁸

Hadisin rivâyet kritiği başlığı altında yöneticiyle ilgili serdedilen rivayetlerde yasalara bağlı kalmayan, fikri ve zihni süreçleri doğru kullanmayıp keyfî hareket edenlerin azapla tehdit edildiği kanaatine yer verilmişti. Bu itibarla hukukun üstünlüğü ilkesini gözeten, adalet ilkesi çerçevesinde hareket eden yöneticilerin ilahi azaptan emin olduklarını söyleyebiliriz. Dolayısıyla *yönetici kimse için nasihat*; hukukun üstünlüğü ilkesini gözetmesi gerekliliğini hatırlatmaktadır. Hukukun icrası da onun halka karşı adlî olması, ehliyet ve liyakati esas alarak keyfî hareket etmemesi, halkın refahı için çabalaması ve halkını koruyup gözetmesi şeklinde anlaşılmalıdır. *Halkın idareciye/devlet başkanına yönelik nasihatı ise*, onun emirlerini dinlemesi, iç huzuru bozmaması, hukuki kuralların dışına çıkmamasıdır. Devlet yöneticilerinin uyması gereken nasihat düsturu, uluslararası arenada İslam ve insanlık düşmanlarını dost edinmeme, Müslümanların yer altı ve yer üstü zenginliklerini doğru kullanma ve dinin evrensel yasalarına bağlı kalma gibi hususları da içine alır diyebiliriz. Şârihlerin değerlendirmelerine baktığımızda yöneticinin halka nasihatinin devleti hukukî norm ve ilkelere göre yönetmesi şeklinde açıklandığı anlaşılmaktadır.¹¹⁹ Ancak şârihler, bu açıklamaları, “Din nasihat” hadisinde değil; yöneticilerle ilgili nasihat ifadesinin geçtiği diğer rivayetlerde değinmişlerdir.¹²⁰ Şârihlerin yöneticiye nasihat bağlamındaki ifadelerinin, makale boyunca veriler ışığında dile getirilen çok boyutlu anlam gerçekliğini destekler mahiyette olduğu görünmektedir.

5.5. Müslümanlar İçin Nasihat

Müslüman toplumu, İslam tarihi sürecinde dini emirlerin yaşanır kılınmasında temel yapı olduğu gibi, dinî ve kültürel mirasın aktarımında da merkezi bir rol üstlenmiştir.¹²¹ Kolektif akıl olarak ifadesini bulan Müslüman toplumu, nasihate konu olan dinin temel değerler manzumesinden biridir. “Nasihat... Müslüman toplumdur.”¹²² nebevî mesajı, ilkeli bir Müslüman toplumunun varlığını gerektirmektedir. Müslümanların nasihat ilkesine uyması, dinin emir ve yasaklarını gözetme, yasalarına bağlılık ve bu bağlılığı söz ve eyleme dökerek uygulama anlamına gelmektedir. Bu itibarla Müslümanlara nasihat bağlamında “Din nasihattir.” hadisini değerlendirdiğimizde dinin yasalarının her bir Müslüman için bağlayıcı olduğunu, onların dinin hukukî ve ahlakî normlarına uymalarının gerekliliğini ifade etmektedir. Söz konusu hadis, her bir Müslümanın içinde bulunduğu toplumda rol-model bir kişilik portresine sahip olmasını öngörmektedir. Bu rol-model kişiliğin gerektirdiği sorumluluklar vardır. Bunları kişinin Allah’a, kendisine, topluma ve devlete karşı ödevleri şeklinde kategorize edebiliriz. Diğer bir deyişle nasihat, insanın bulunduğu toplumda ilkeli bir yaşam sürmesidir. Kur’an, iman edip topluma karşı sorumlulukları yerine getirmeyi, iyiliğin toplumda yerleşip kökleşmesi ve kötülüğün ortadan kaldırılması gibi hayati ilkeleri her Müslüman için zorunlu toplumsal görevler arasında saymaktadır.¹²³ Müslümanlar için nasihat¹²⁴ ise uluslararası ölçekte insan kerametine yakışır en ideal yaşam kalitesini onlar için oluşturmaktır. Yaşam kalitesi ise fiziksel, güvenlik, sosyal, sağlık, saygı görme gibi temel gereksinimlerde ideal koşullarla mevcut koşulların

¹¹⁷ Nevevî, *el-Minhâc*, 2/166; es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm*, 4/546-547; el-Mağribî, *Şerhu bulûğî’l-merâm*, 10/284.

¹¹⁸ İbnü’l-Arabî, *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*, 8/333.

¹¹⁹ Nevevî, *el-Minhâc*, 2/166; el-Hererî, *el-KevkEbü’l-Vehhâc*, 4/18; San’ânî, *Sübülü’s-Selâm*, 4/546-547; el-Mağribî, *el-Bedrü’t-temâm şerhu Bulûğî’l-merâm*, 10/284.

¹²⁰ Nevevî, *el-Minhâc*, 2/166; es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm*, 4/546-547.

¹²¹ Özcan Hıdır, *Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi, İslam Geleneğinde ve modern Dönemde Hadis ve Sünnet*, ed. Bünyamin Erul (İstanbul: KURAMER Yayınları, 2020), 247.

¹²² “lam” harfinin istihkâk manası dikkate alınmıştır.

¹²³ el-Bakara, 2/25; el-Âl-i İmrân, 3/ 57, 104, 110, 114; en-Nisâ, 4/57; el-Mâide, 5/9; Hac, 22/41.

¹²⁴ “lam” harfinin ta’lil manası dikkate alarak değerlendirme yapılmıştır.

uyumlu hale getirilmesiyle sağlanmaktadır.¹²⁵ Netice itibarıyla nasihat, bazen kişinin iç âlemini; bazen de söylem ve eylemlerini kapsamaktadır. Nasihatın lügavî anlamları içerisinde davranışlarda ortaya çıkan samimiyet ve ihlas, kişinin iç âlemine yöneliktir. Müslümana karşı doğru olma ve iyiliği telkin etme, söylem düzeyinde bir nasihat iken onun için rol-model olma ise eylem türünden bir nasihattir.

Sonuç

Nasihat, söz ve eylem olarak ilkeli bir yaşamla dini temsil etme misyonudur. İlkeli olma ve sorumluluk üstlenme, nasihatın temel gereklerindedir. “Din nasihattir.” hadisi; dini vazeden Allah’ı, peygamberi, kitabı, yöneticileri ve Müslümanları bu dinin değerler manzumesi etrafında birleştirmektedir. Çalışmada nasihat kavramının ihlas, sadakat ve samimiyet; vaaz, öğüt, tavsiye gibi başkasının iyiliğini isteme şeklinde iki anlam boyutunu da aşan bir gerçekliğinin olduğu vurgulanmıştır. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) kelâmındaki söyleyiş tarzı, sahabîlere belli bir mefhumu kavratmak yerine onları değerler manzumesinde birleştirme gibi geniş boyutlu bir gerçekliği ifade etmektedir. Dinin medârı kabul edilen bu hadisin ferdî görev ve sorumluluk yerine herkesi dinin değerler manzumesine uymaya, dinin yasalarına bağlı kalmaya çağırma gibi bir perspektif sağladığını söylemek daha uygun görünmektedir. Sahabîlerin “النَّصِيحَةُ لِمَنْ” dar çerçeveli sorularına verilen kapsayıcı cevap, dinin temel unsurları arasında güçlü bir ilişki ağının varlığını ortaya koymaktadır. O da nasihatın karşılıklı olduğu hususudur. Diğer bir nokta ise hadis, dinin sahibinden müntesiplerine kadar herkesin dinin yasalarına bağlı kaldığını ve kalması gerektiğini ifade etmektedir. Yüce Allah, vaz ettiği kanunlara; vaâd ettiği ceza ve sevaplara bağlı kalmıştır. Hz. Peygamber de İslam’ın hükümlerine herkesten önce kendisi uyararak bunların ilk uygulayıcısı olmuştur. Söz konusu hadiste böyle bir anlam boyutunun da var olduğuna işaret edilmiştir. Bu yönüyle “Din nasihattir.” külli kaidesi, hiç kimseye bir imtiyaz tanınmadığının açık kanıtıdır. Söz konusu hadisin kapsayıcı boyutu, dinde imtiyazlı bir sınıfın olmadığı, dinin kurallarının herkes için bağlayıcılık ifade ettiği ve güven verdiği hususunu ortaya koymaktadır. Şârihlerin açıklamalarıyla ilgili bir analiz yaptığımız zaman diyebiliriz ki onlar; nasihat; Allah’a, Peygamber’e, kitaba, yöneticilere ve Müslümanlardır rivâyetinde onlara karşı ferdî görev ve sorumlulukları sıralamışlardır. Nitekim şerhlerde bu hadis bağlamında yöneticiye bir sorumluluk yüklenmemiş, ona karşı sorumluluklar sıralanmıştır. Öte yandan şârihler, yöneticilerle ilgili “nasihat” kavramının geçtiği başka rivâyetlerde ise (Yönetici nasihat edici olmazsa ifadesi gibi) yönetim ilkeleri bağlamında adaleti icra etme anlam boyutunda açıklamışlardır.

Çalışmada ise “Din nasihattir.” hadisinin Allah’a ve Peygamber’e nasihat vurgusundan dinin yasalarına bağlılığı ve hukukun üstünde imtiyazlı bir sınıfın olmayacağını hatırlatan cevâmiu’l-kelîm bir hadis olduğu anlaşılmaktadır. Kitaba nasihat vurgusuyla; onun kendi içerisinde bir tenâkuzun olmadığı, ilkeli bir kitap olduğu görülmektedir. Kitap için nasihat ise, inananların hukukî, ahlakî ve insanî ilkeler içeren bu kitabın gereklerini hayatlarına yansıtmaları anlamına gelmektedir. Yöneticilere nasihat mefhumu, onların yasalara bağlı kalıp hukukun üstünlüğü ilkesini gözetmeleri, hukukun icrası boyutunda ise ehliyet ve liyakati esas alarak halka karşı adil olmaları, ferdî maslahatları toplumun maslahatının önüne geçirmemeleri, halkın refahı için çabalamaları ve devleti iç ve dış tehditlere karşı korumaları şeklinde yönetim ilkeleri sıralanabilir. İslam toplumunun yöneticilere karşı nasihati, hukukî çerçevede devlete karşı vatandaşlık görevlerini yerine getirmeleridir.

Sonuç olarak; konu edindiğimiz “Din nasihattir.” rivâyeti, dini nasihatle özleştiren, çok boyutlu bir anlam gerçekliği olan, üzerinde düşünülmesi ve yoğunlaşması gereken bir hadistir. Bu hadisi tek anlam boyutuna indirgemek verilen mesajın anlaşılmasına sebebiyet vermektedir. Nasihat

¹²⁵ Geniş bilgi için bk. Ayfer Aydın Boylu & Bahar Paçacıoğlu, Yaşam Kalitesi ve Göstergeleri, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi 8/15 (Aralık 2016), 137-138.

kavramı için ferdî boyutta samimiyet ifadesinin kullanımı uygun düşerken hukukî boyutta bu kavram, herkesi, dinin değerler manzumesinde birleştiren ve yasalara bağlılığı hatırlatan bir misak/sözleşme izlemine vermektedir. Çalışmada nasihatın çok boyutlu gerçekliğine vurgu yapılması onun insanın hem iç âlemini; hem de söylem ve eylemlerini kapsamasıdır. Davranışlarda ortaya çıkan samimiyet ve ihlas, kişinin iç âlemine yöneliktir. Müslümanlara karşı doğru olma ve iyiliği telkin etme kötülükten sakındırma, söylem düzeyinde bir nasihat; ilkeli bir yaşamla onlar için rol-model olma, eylem türünden bir nasihat olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakça | References

Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. thk. Şuayb el-Arnautî, Adil Murşîd. 50 cilt. Lübnan: Müessesetü'r-Risale, 1999.

Aydiner Boylu Ayfer & Paçacıoğlu Bahar. Yaşam Kalitesi ve Göstergeleri. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi 8/15 (Aralık 2016), 137-150.

Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *'Umdetü'l-kârî fî şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.

Begavî, Hüseyin b. Mes'ûd. *Serhu's-Sünne*. thk. Şuayb el-Arnautî. 16 cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamî, 1983.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Camiu'l-müsnedü's-sahîh*, 9 cilt. thk. Muhammed Zuheyr b. Nasîrî'n-Nâsîr. Beyrut: Dâru Tevkî'n-Necat, 1422/2000.

Coşkun, Selçuk. Anlam Değişmelerinin Sebep Olduğu Anakronik Bakış ve Hadis Yorumlarındaki Yanıltıcılığı". *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* -. 12/35 (2008), 33-48.

Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf. *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2007.

Çağrı, Mustafa. "Nasihat". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 32/408-409. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Çelik, Nizamettin. *Hız Peygamber'in (s.a.s.) Yönetiminde Dış İlişkilerin Temel İlkeleri*. Ankara: Sonçağ Yayınları, 2022.

Çıkar, Mehmet Şirin-Abdulfettah, Taha Mohamad. *Teshîlu'l-belâğali'n-nâtikîn bi ğayri'l-'Arabîyye*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversite Yayınları, 2016.

Ebû Dâvûd. Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî. *es-Sünen*. thk. Yasir Hasan vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2013.

Ebu'l-Hasan Ali b. Halef, b. Abdulmelik, *Serhu sahîhi'l-Buhârî*. thk. Ebû Temîm Yasir b. İbrahim, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.

el-Hererî, Muhammedü'l-Emin b. Abdullah el-Uremî el-Alevî eş-Şâfiî'. *el-Kevkebü'l-Vehhâc Şerhu Sahîhi Müslim*. 26 cilt. Mekke: Dâru'l-Minhâc, 2009.

Erdim, Enes. *Arap Dili Söz Dizimi Belagatinde Cümle ve Halleri*. Ankara: İlahiyat, 2021.

Görmez, Mehmet. Hz. Peygamber'in Bir Din Tanımı –Bir Hadisin Semantik Tahlili-. Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav), Özel Sayı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.

Haşimî, Seyyid Ahmed. *Cevâhiru'l-belâğâ fî'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. Beyrut: Müessesetü'l-kütübî's-Sekâfiyye, 2014.

Hattâbî, Ahmed b. Muhammed, *A'lâmü'l-ħadîs fî şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed b. Sa'd b. Abdurrahmân. 4 cilt. Mekke: Camiatü Ümmü'l-Kurâ, 1988.

Hıdır, Özcan. Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi. İslam Geleneğinde ve modern Dönemde Hadis ve Sünnet. ed. Bünyamin Erul. İstanbul: KURAMER Yayınları, 2020.

İbn Battâl, Ali b. Halef b. Abdulmelik b. Battâl. *Serhu sahîhi'l-Buhârî*. thk. Ebû Temîm Yasir b. İbrahim. 10 cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.

İbn Hacer, Ahmet b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. thk. Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz. 13 cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife 1379/1960.

İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân. *Sahîh*. thk. Şuayb Arnautî. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1993.

- İbn Hişâm, Abdülmelîk b. Hişam. *es-Siretü'n-Nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekâ vd. Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 2005.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd. 6 cilt. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- İbnü'l-Esîr, Necmuddin. *en-Nihâye fî garîbi'l-eser*. thk. Tahir Ahmed ez-Zâvî, Mahmut Muhammed et-Tanâcî. 5 cilt. Beyrut: Dâru İhya-i Tûrasi'l-Arabî, ts.
- Kara, Şinasi. *Uluslararası Politika*. İstanbul: Met/Er Matbaası, 1989.
- Karacabey, Salih. "Hattâbî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 16/489-491, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Mağribî, Şerefeddin Hüseyin b. Muhammed b. Saîd. *Bedrü't-temâm şerḥu Bulûḡi'l-merâm*. thk. Ali b. Abdullah ez-Zebîn. 10 cilt. Riyad: Dâru Hicr, 2007.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr. *Te'vilâtu Ehl-i Sünne*. thk. Mehdi Basullumî. Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmiyye 2005.
- Mübârekfûrî, Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm. *Tuḥfetü'l-aḥvezi şerḥu Câmi'i't-Tirmizî*. 10 cilt. Dımeşk: Dâru'l-Fikr, ts.
- Müslim, Müslim b. el-Haccâc. *Sahîh-i Müslim*. thk. Muhammed Fuat Abdulbakî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer, *Me'âni'l-Ḳur'ân*. thk. Muhammed Ali Sabûnî. Mekke: Merkezi İhyâ-i Tûrâsi'l-İslâmî, 1988.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref. *el-Minhâc fî şerḥi saḥîhi Müslim b. el-Haccâc*. 13 cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Tûrasi'l-Arabî, 1930.
- Önkâl, Ahmet. *Resûlullah'ın İslâma Davet Metodu*, 9. Baskı. Konya: Esra Yayınları, 1993.
- Pala, İskender. "Nasîhatnâme". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 32/409-410. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Razî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Razî. *Tefsîru'l-kebîr*. 32 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- S. Goldstein, Joshua-C. Pevehouse, Jon. *Uluslararası İlişkiler*. Çev: Haluk Özdemir. Ankara: BB101 Yayınları, 2015.
- San'ânî, Muhammed b. İsmail. *Sübûlü's-Selâm Şerhu Bulûḡu'l-Merâm*. thk. Muhammed Nasiruddin Elbanî. Riyad: Mektebetü'l-Me'arif, 2006.
- Sindî, Ebû'l-Hasen Nûruddin Muhammed b. Abdilhâdî. *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Şahîhi'l-Buhârî*. Kahire: Dâru'l-Fikr, ts.
- Süheylî, Abdurrahmân b. Abdillâh. thk. Mecdî b. Mansûr. *er-Ravzü'l-ünüf fî şerḥi's-Sireti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Şenkîtî, Muhammed el-Hadır b. Seyyid Abdullah b. Ahmed. *Kevseru'l-meânî'd-derârî fî keşfi habâyâ saḥîhi'l-Buhârî*. 14 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 30 cilt. Mekke: Mektebetü'l-Faysaliyye, ts.
- TDK, Türk Dil Kurumu. Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 15 Nisan 2023. <http://sozluk.gov.tr/>
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *Sünen*. thk. Halit Abdulḡanî Mahfûz. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.
- Vellevî, Muhammed b. Ali b. Âdem el-İtyûbî. *Zahîretü'l-uḡbâ fî şerḥi'l-Müctebâ*. 42 cilt. Mekke: Dâru'l-Mî'rac, 2003.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 2012.